P320/1
KISWAHILI
Karatasi ya kwanza
Julai/Agosti 2018
Saa Tatu

WAKISSHA JOINT MOCK EXAMINATIONS

Uganda Advanced Certificate of Education

Ufahamu, Nathari na Ushairi .

KISWAHILI P320/1

Karatasi Ya Kwanza

Muda: Saa tatu

3 Hours

Maagizo:

- *Jibu maswali* ***matatu,***
- *Chagua Swali moja kutoka kila sehemu A, B na CH.*
- *Katika sehemu ya CH, mwanafunzi achague diwani* ***moja*** *tu.*

© WAKISSHA Joint Mock Examinations 2018

SEHEMU A

1. Soma taarifa ifuatayo kisha ujibu maswali yatakayofuata hapo chini.

MUSTAKABALI WA LUGHA YA KISWAHILI NCHINI

Lugha ni nyenzo kuu ya mawasiliano katika maisha ya binadamu na kiakisi kikuu cha uhai wa utamaduni wa jamii inayohusika. Baadhi ya lugha zimetanda kimatumizi na kuwa na wazungumzaji wengi sana. Hata hivyo, zipo lugha ulimwenguni ambazo ziko katika hatari ya kufa na kutoweka kwa sababa ya idadi ya wazungumzaji kunywea kabisa na matumizi yake kupombojea. Hali hii inakuwa mbaya zaidi pale ambapo lugha hiyo haikuhifadhiwa kimaandishi. Mifano ya lugha hizi ni lugha ya Khomani (Boswana), lugha ya Bunuba (inayozungumzwa eneo la magharibi nchini Australia), Kayan Murik (Malaysia),Itze (Guetamala) na lugha ya Naso (nchini panama). Lugha ya itze, kwa mfano, ina wazungumzaji 150 pekee. Hali ya kusikitisha zaidi ni ya lugha ya karaim inayozungumzwa nchini Lithuania ambayo ina wazungumzaji 50 tu.

Hapa nchini Kenya tuna bahati ya kuwa na lugha ya kiswahili ambayo inaendelea kukua na kupanuka kila uchao. Lugha hii ilitumiwa wakati wa harakati za kuupigania uhuru wa nchi hii. Baada ya kupata uhuru será serikali kuihusu lugha haikubadilika kamwe inawa kwa wananchi ilibakia lugha ya kujitambulisha hali kwa hotuba bungeni tarehe 14, Desemba 1964, alipozungumza kwa lugha hii. na kuhimiza matumizi yake.

Licha ya utambuzi huu wa kiongozi wa nchi, hakuna maamuzi muhimu kuihusu lugha yaliyopitishwa. Mathalan, kamati ya Ominde iliyopitishwa mwaka wa 1963 kuchunguza elimu nchini, ilitambua umuhimu wa lugha hiyo kama msingi wa kuwaunganisha wakenya. Tume hii ilipendekeza lugha ya Kiswahili iwe ya lazima katika shule za wapinzani wake. Wapinzani hao, walikuwa katika nyadhifa za juu serikalini, walisema 'kiswahili kilikuwepo katika ratiba ya ufundishaji' badala ya kuwa soma la lazima. Mwaka wa 1975 paliteuliwa kamati nyingine ya Gachathi. Hii ilipendekeza kiingereza kitumiwe katika darasa la nne na kuendelea katika shule za msingi. Ilipndekeza lugha za maeneo mbalimbali zitumike katika madarasa ya mwanzo.

Katika mwaka wa 1963 kuna tume iliyoteuliwa kuhusu elimu. Hii ilikuwa tume ya Ominde. Tume ya Ominde ilitambua umuhimu wa lugha ya kiswahili kama lugha ya kuwaunganisha watu na njia ya mawasiliano thabiti katika nchi kadhaa za kiafrika. Kamati ilipendekeza kiswahili iwe lugha ya lazima na itahiniwe katika shule za msingi na za sekondari jambo ambalo halikutokea. Hali hii ilitokea tu pale mfumo wa elimu wa 8.4.4. ulipoanzishwa kufuatana na mapendekezo ya Mackay. Licha ya hali hii, matamizi ya lugha hii yameenea kutokana na kuwepo kwa idhaa za redio na televisheni, magazeti na matumizi ya raia katika shughuli za kila siku.

Lugha ya kiswahili nchini inakabiliwa na mataizo kadha wa kadha. Kwanza, kuna upinzani unaotokana na msambao au kuwepo kwa lugha nyingine za kienyeji ambazo zinatumika sambamba na kiswahili. Aidha wapo watu wanaoiona kama lugha duni ikilinganishwa na lugha nyinginezo za kigeni kama kifaransa, kijerumani na kiingereza. Mfumo wa elimu uliopo unaelekea kuipa lugha ya kiingereza nafasi ya kwanza katika utaratibu wa kufundisha. Katika taasisi za kielimu. Tatizo lingine ni lugha nyingine za kienyeji kuenea katika maeneo ya masambani ambako hutumiwa kwa mapana kuliko lugha ya uhaba wa fedha za kusaidia uchapishaji na usambazaji

wa vitabu, majarida na maandishi yanyoweza kusaidia kukua kwa lugha hii. zaidi ya hayo upo ukosefu au uhaba wa vitabu vya kutosha kusaidia wasomaji kuuimarisha na umilisa wao lugha hiyo. Isitishe, lipo tatizo la kutokuwepo kwa session nzuri ya jinsi ya kuendeleza lugha ya kiswahili. Katika miaka ya karibuni kuibuka kwa lugha nyinginezo mbadala miongoni mwa wanajamii kama 'Sheng' ambazo zinatishia usanifu na ufasaha wa lugha ya kiswahili. Hatimaye, lipo tatizo la kutoihusisha lugha ya kiswahili katika maendeleo ya kisayansi na teknolojia na kutoipa hadhi inayostahiki.

lli kupambana na matatizo haya pana haja ya kuchukua hatua fulani. Kwanza pawepo juhudi mpya za kuitumia lugha ya kiswahili katika nyanja nyingi za kitaifa; kuandikwa kwa hati za hotuba za kisiasa kwa kiswahili na matumizi katika sherehe za kitaifa. Pili, lugha ya kiswahili kupanuliwa na kuendelezwa kitaalamu. Hili linaweza kufanyika kwa kuhitimizwa kwa uchapishaji wa maandishi, vitabu na majarida ya kusaidia usambazaji wa lugha ya kiswahili pana haja pia ya somo la kiswahili kupanuliwa zaidi katika nyanja ya ufundishaji. Serikali inaweza kuhimiza ushirikiano mpana na wa kina baina ya taasisi mbalimbali zinazohusika na lugha ya kiswahili. Aidha serikali inapaswa kuzuka na sera iliyo wazi kuhusu maendeleo na matumizi ya lugha ya kiswahili. Lazima pawepo vyombo na asasi muhimu zinazohusika na uendelezaji wa msamiati wa lugha ya kiswahili pamoja na usambazaji wa msamiati mpya.

Juhudi hizi hazitafanikiwa pasipokuwepo taasisi au chombo maalum kinachohusika na usanifisaji wa istilahi na lugha ili kupunguza uwezekano wa kuwepo na vurugu la msamiati. Sharti pia ziongezwe juhudi za kuwafanya raia kuionea fahari lugha ya kiswahili. Inahalisi lugha hii ipewe hadhi sawa na luha nyingine za ulimwengu hata inapokuja kwenye mahitaji ya kikazi.

Maswali;

a) Je, lugha ina umuhimu gani katika maisha ya binadamu? *(alama 05)*

b) Eleza asili ya lugha kufa? *(alama 04)*

c) Ni kitu gani kilichozuia maendeleo makubwa ya kiswahili nchini Kenya katika miaka ya 1960? *(alama 04)*

d) Taja matatizo matano yanayoikabili lugha ya kiswahili nchini. *(alama 05)*

e) Matatizo uliyotaja hapo (d) yanaweza kukabiliwa kwa namna gani? *(alama 05)*

f) Eleza juhudi zinazochukuliwa katika shule yako kuhakikisha kuwa matumzi ya lugha ya kiswahili yamekuzwa? *(alama 06)*

g) Tunga sentensi kuonyesha kuwa unaelewa maana ya maneno haya yaliyotumiwa katika kifungu ulichosoma;-

   i) Kiakisi *(alama 01)*

   ii) Kupombojea *(alama 01)*

   iii) Umilisi *(alama 01)*

   iv) inahalisi *(alama 01)*

Pindua

SEHEMU B: Nathari.

2. **Soma chopoleo ifuatayo kisha ujibu maswali yatakayofuata.** *(alama 33)*

Kila mwaka , Simba wote walikuwa wakiangusha karamu. Hafla hiyo ilikuwa ikihudhuriwa na Simba pekee. Hata hivyo, palikuwa na waalikwa spesheli ambao kazi yao ilikuwa ni kuandaa chakula na kutumbuiza.
Mmoja wa waalikwa spesheli alikuwa sungura. Kazi yake ilikuwa ya kupiga malimba. Kila mwaka, sungura alifurahia sana hafla ile. Kulikuwa na viburudisho vya aina aina. Nacho chakula kilikuwa tele na kitamu kama halua.

Kila baada ya sherehe, sungura angepitia kwa msena wake Fisi na kumhadithia yaliyojiri kwenye sherehe. Fisi angeyasikiliza yote hayo kwa masikitiko na majuto mengi. Kisa na maana, hakuwa na namna ya kufika shereheni mle. Naye Sungura angempa pole.
"Iwapo wewe ni rafiki yangu, Mbona usinifanyie mpango niweze nami kufurahia uhondo ule hapo mwakani?"

"Nitakusaidiaje na wewe mwenyewe ulijiharibia? Si kuna wakati ulipopata mwaliko na ukaenda? Mbona ukapigwa marufukuu kurudi huko tena?" Sungura alilalamika.
"Lakini ***kosa moja halimwachishi mke***. Tafadhali nisaidie tena," Fisi alizidi kulia.
Baada ya majadiliano na ubadilishanaji wa mawazo, rafiki wale wawili walifikia uamuzi mmoja, Sungura amfundishe mwenzake jinsi ya kupiga malimba. Kwa miezi miwili mfululizo, Sungura *alijaribu juu chini* kuhakikisha Fisi **ameamua uzi** katika sana ya kupiga malimba. Yote yakawa *bure bilashi*. Sungura akabwaga silaha.

Ya malimba yalipogonga mwamba, wakazua mbinu nyingine. Mnamo siku ile ya **ndovu kumla mwanawe ,** Fisi angevaa kama Simba . Wangeitafuta ngozi ya simba, Fisi aivae.
Hivyo basi, sharti Fisi angekuwa mwangalifu wakakti wa kutembea huko shereheni. Vile vile , angepunguza uchu na ikiwezekana asiongee kamwe.
Yote yalienda sawa na hata siku ile ya sherehe ,**Fisi akajumulika na wenzake.** Pale shereheni , muziki uliponoga, Fisi alishawishika kuanza ***kusakata rumba*** lakini akatolewa ishara ya tahadhari na Sungura. Kamwe hakutaka kuvunjika guu. Alirejea kitini na kuketi kitako.

Wakati wa mlo ulipotimia, Fisi alizisahau tahadhari zote na kukimbilia mlo. Mambo yalimwendea tege aliposahau yeye si simba na kuanza kukusanya mifupa yote iliyobakishwa na simba. Sungura alijaribu **kumzindua** rafiki yake Lakini maji yalikuwa yameshamwagika – hayazoleki!
Kitambo simba wasizue mbinu ya kutegua kitendawili kilichokuwa mbele yao, Fisi aliwategulia. Katika pilkapilka zile za kujikusanyia mifupa, ngozi ile aliojitanda ilianguka. Alipoona hayo , alitimua mbio kuyanusuru maisha yake mfupa mmoja kinywani. Simba waliachwa wakivunjika mbavu.

Maswali:

a) Hadithi hii ni ya aina gani? Toa sababu ya jibu lako. *(alama 05)*

b) Ukitumia hoja tatu, eleza muundo wa hadithi hiyo. *(alama 06)*

c) Mwandishi wa hadithi hiyo ametumiaje tamathali ya semi ya Tashihisi? *(alama 04)*

d) Wewe kama msomaji wa hadithi hii, eleza maadili mawili unayopata. *(alama 04)*

e) Chambua mtindo wa hadithi ukitumia hoja tatu. *(alama 06)*

f) Taja na ulezee mbinu za kisanaa alizozitumia mtunzi wa hadithi hiyo. *(alama 05)*

g) Mtunzi wa hadithi hii anadhamiria nini kwetu wanadamu? *(alama 03)*

SEHEMU: CH

ABDILATIF ABDALLA; Sauti ya Dhiki

3. Soma shairi lifuatalo kisha ujibu maswali.

SEMANI WENYE KUSEMA

1. Muko wapi wenye ndimi, zenye makali ya wembe?
Mbona leo hamusemi, mu kimya kama mapumbe?
Mwangoja yatima kumi, halafu ndipo mulumbe?
Musijifanye migombe, semani wenye kusema.

2. Ni mawi yoliyotuka, niyaki utu musambe.
Ni yupi mwenye kutaka, kama huyo yamkumbe.
Hao yaliwo wafika, ni kama 'mefumwa chembe.
Musijifanye migombe, semani wenye kusema.

3. Uwovu 'Kiwa kwa watu, ijapokuwa utembe
Utaona kila mtu, yu mbiyoni akaimbe
Mbona leo ukwetu, twaambizana tusambe
Musijifanye migombe, semani wenye kusema.

4. La damu kutanganyana, za tafauti viumbe
Ni hatuwa njema sana, watakayo wenye pembe
Pasi kukubaliyana, haifuzu hata tembe
Musijifanye migombe, semani wenye kusema.

5. Engani yatendekayo, mato yenu musifumbe
Kisikizeni kiliyo, waliyao ni viumbe
Yapimeni yasemwayo, musimili moja pembe
Musijifanye migombe, semani wenye kusema.

6. Lavuja paa la nyumba, wavimbaji nawavimba
Na kila mlima shamba, natiye mpini jembe
Na wale waliyo simba, leo wangurume jumbe.
Msijifanye migombe, semani wenye kusema.

Maswali

a) Chambua shairi hili ukizingatia umbo lake. *(alama 14)*

b) Ni nini dhamira ya mwandishi wa shairi hili? *(alama 06)*

c) Shairi hili linatoa mafunzo gani kwa watu wa siku hizi? *(alama 08)*

d) Andika ubeti wa kwanza katika lugha ya nathari. *(alama 06)*

Pindua

4. **Soma shairi hapo chini na kisha ujibu maswali yatakayofuata.**

CHEMA HAKIDUMU

1. Chema hakidumu, kingapendekeza
Saa ikitimu, kitakuteleza
Ungawa na hamu, kukingojeleza
Huwa ni vigumu, kamwe hutaweza.

2. Chema sikiimbi, kwamba nikitweza
Japo mara tumbi, kinshaniliza
Na japo siombi, kipate n'ongeza
Mtu haniambi, pa kujikimbiza.

3. Chema mara ngapi, kinniondoka
Mwanangu yu wapi?, Hakukaa mwake,
Kwa muda mfupi, aliwatilika
Ningefanya lipi, ela kumzika?

4. Chema wangu babu, kibwana Bashee
Alojipa tabu, kwamba anilee
Na yakwe sababu, ni nitegemee
llahi wahhabu, mara amtwee

5. Chema wangu poni, kipenzi nyanyangu
Hadi siku hini, yu moyoni mwangu
Yu moyoni ndani, hadi kufa kwangu
Ningamtamaini, hatarudi kwangu.

Maswali

a) Ukirejelea shairi hilo, eleza aina yake ya Ushairi na shairi. *(alama 06)*

b) Malenga ametumiaje Lugha katika kulijenga shairi lake? Fafanua. *(alama 08)*

ch) Chambua baharí zinazopatikana katika shairi hili? *(alama 08)*

d) Malenga ametumia toni gani katika shairi lake? Eleza. *(alama 04)*

e) Kwa kutoa mifano kutoka shairi hili, eleza maana ya maneno yafuatayo.

- i) Tarbia *(alama 02)*
- ii) Mathnawi *(alama 02)*
- iii) Ukaraguni *(alama 02)*
- iv) Sakarani *(alama 02)*

MWINYI HATIBU MOHAMED: Malenga wa mrima

5. Soma Shairi lifuatalo kisha ujibu maswali chini yake.

PAMBO LA MPUMBAVU

1. Nendeni mkamtwae, hadi pale kilingoni
Asimame asikae, tutazamane machoni
Tumpe tunzo avae, mvivu akatike ini
Mpumbavu mvikeni, pambole ni upuuzi.

2. Pana zawadi muhimu, hapa hapa hadharani
Kumpa nimeazimu, apokee mikononi
Tuikombe balaghamu, akinai nafusini
Mpumbavu mvikeni, pambole ni upuuzi.

3. Hilo ndilo pato lake, tusiolane nyusoni
Kishapo ni kufu yake, vingine havilingani.
Mvuli au ni mke, mamoja haviachani.
Mpumbavu mvikeni, pambole ni upuuzi.

4. Zawadi hiyo azizi, adimu mwetu mijini
Jinale ni "Upuuzi", avalishwe maungoni
Kutompamba siwezi, nacha kwambiwa haini
Mpumbavu mvikeni, pambole ni upuuzi

5. Sitoshe atajikunja, angiye na afkani
Na apatapo uwanja, atoe mbovu kinywani
Ndipo hafungua ganja, kwenda akawa makini
Mpumbavu mvikeni, pambole ni upuuzi.

Maswali

i) Fafanua mtindo wa shairi hili *(alama 09)*

ii) Eleza hali ya mshairi kulingana na shairi hilo juu. *(alama 06)*

iii) Kuna mafunzo gani kwako kama mwanafunzi? *(alama 06)*

iv) Andika ubeti watatu katika lugha ya nathari? *(alama 04)*

v) Ukitoa mifano kwenye shairi, eleza maana ya maneno yafuatayo ;
  a) Ukara *(alama 03)*
  b) Mizani *(alama 03)*
  ch) Kipokeo *(alama 03)*

Pindua

6. Soma shairi hapo chini na kisha ujibu maswali.

KAA PAKO

1. Vikao hamchagui, enyi wakumbwa na visa
Akili zimerufai, na kukithiri adusa
Ni mwenda hauwafai, utandu nawapangusa
Msi bado kijitosa, angiye pasipo pake.

2. Kila mngia mahali, pasipo na yake hisa
Ni kutafuta muhali, masumbufu na mikasa
lla kwa mtu juhali, mafunzo aliyekosa
Msi bado kujitosa, angiye pasipo pake.

3. Sijaona watukutu, hizi zamani za sasa
Je nyinyi msio watu, watovu wa kutakasa
Ya tenge na ya mshatu, muonalo mwalidosa
Msi bado kujitosa, angiye pasipo pake.

Maswali

a) Fafanua umbo la ndani la shairi hili *(alama10)*

b) Eleza uhusiano uliopo baina ya kichwa cha shairi na shairi zima *(alama 06)*

ch) Shairi lina mafunzo gani kwa wanajamii wa sasa. Toa angalau hoja nne. *(alama 08)*

d) Eleza mbinu za lugha zilizotumiwa katika shairi hili. *(alama 06)*

e) Eleza maana ya ubeti wa tatu. *(alama 04)*

MWISHO

© WAKISSHA Joint Mock Examinations 2018